

До Председателя на

Конституционния съдия П.Панова

Правно мнение от проф.Дарина Зиновиева,

по к.д.№ 14 от 2022г.

Уважаема г-жо Панов,

Уважаеми конституционни съдии,

Конституцията на Република България изрично регламентира принципа за оказване на медицинска помощ, а именно – доброволно, като принудителното лечение се извършва по изключение, ако е указано изрично в закон/чл.52, ал.4 КРБ/. В медикоправната доктрина се счита, че принудата при лечение е както в защита на обществения интерес, така и в интерес на самия болен.¹

Правният режим на задължителното лечение у нас се съдържа в Закона за здравето, в сила от 2005г, като анализът в систематика и в исторически план, на материалноправните и процесуалноправни норми, обосновава извода ни за наличие на **правен институт** в правната ни система. Така правният режим беше регламентиран в Закона за народното здраве /1970г-2004г/ и в Правилника за приложението на Закона за народното здраве, след това - в Закона за здравето, глава Пета, раздел Втори./2004г до сега/.

Следователно у нас опитът при налагането на принудително лечение на лица с психични увреждания е достатъчно дълготраен, за да бъдат ползвани изводи от практиката и доктрината.

В правната доктрина се счита, че задължителното лечение е принудителна административна мярка. Актът, с който тя се налага е административен акт с утежняващ характер. Макар проф.К.Лазаров да изразява тезата си, при действието на Закона за народното здраве и правилника за приложението му,

¹ Дончев П. и колектив, с.67.

процесуалният ред също е бил сходен с актуалния- производството е пред съд, който издава съдебен акт за задължително настаняване за лечение. Следователно приложимото право следва да се тълкува строго ограничително.

Правната уредба в Закона за здравето е по-подробна и по-изчерпателна, като през 2004 г термина „принудително лечение“ се замени в Закона за здравето с термина “задължително настаняване и лечение”. При приемане на закона промяната се мотивира с оглед ползите за самото лице и по-доброто възприемане от страна на пациента на термина „задължително“ вместо термина „принудително”. Това е още един аргумент за оптимизиране спазването на правата на тези лица.

Материалноправните условия са следните- лица, които поради заболяването си могат да извършат престъпление, което представлява опасност за близките им, за околните, за обществото или се застрашава сериозно здравето им.

Компетентен да се произнесе с решение за задължително настаняване на лечение е районният съд. Лечебните заведения са изброени изрично в закона като са спазени много точно **видовете лечебни заведения**, уредени в Закона за лечебните заведения. Производството започва по искане на прокурора. Съдът изпраща преписи от искането за задължително настаняване и лечение на лицето, чието настаняване ще се разглежда. Лицето може в 7-дневен срок да направи възражение и да посочи доказателства. Съдът разглежда делото в открито заседание с участието на лицето в 14-дневен срок от постъпване на искането. **Участието на психиатър, защитник и прокурор е задължително.**

Специфика на производството представлява разпоредбата на чл.158, ал. 5, според която пациентът трябва да бъде разпитан лично в съда, а ако здравословното състояние на лицето не позволява да се яви в съдебното заседание, съдът е длъжен да придобие непосредствено впечатление за неговото състояние. Условно ще наречем реализиране на „изнесено съдебно заседание”.

Обжалването на решението за задължително настаняване и лечение **спира неговото изпълнение**, освен ако първата или въззивната инстанция постанови

друго. Този принцип също говори за акцент върху правата на лицето, след като не допуска принципно предварително изпълнение на решението.

На всеки три месеца въз основа на представената от лечебното заведение съдебно-психиатрична експертиза районният съд по местонахождението на заведението **служебно** се произнася с решение за прекратяване на задължителното настаняване и лечение или за продължаване на задължителното настаняване и лечение.

2. Правни особености на задължителното лечение

В нашата правна доктрина се подчертава, че за да постанови съдът задължително настаняване за лечение на лицето, освен заболяването, е необходимо наличието на „**непосредствена**” опасност от изброените в разпоредбата условия. С оглед защитата на правата на пациента основният правен въпрос е наличието на **непосредственост на опасността**, а не евентуална и абстрактна опасност. Другият материалноправен критерий е наличието на причинно-следствена връзка между болестта и една от двете изброени в закона основни опасности- увреждане на здравето на самия пациент и обществено-социална - заплахата за семейството, респ. близките, обществото или извършване на престъпление с особено висока степен на обществена опасност. Следователно, при разглеждане на въпроса за законосъобразността на съдебното решение, с което се постановява задължително лечение”, съществено правно обстоятелство, което подлежи на доказване е, че опасността е **явна, реална и непосредствена**.²

Друг юридически проблем, който съдът трябва да изследва и след това да обоснове решението си е този за **достатъчност и убедителност на събраните доказателства** относно наличието или липсата на такава опасност. Съдът трябва да се убеди в този факт чрез **съответните правни способности за събиране на доказателствата**.

Тези способности законодателят следва да уреди изключително прецизно. Яснота и прецизност при законодателната техника се изискват и при определяне на материално-правните условия, както и определяне на процесуалните условия и

² Лазаров К., П. Дончев, Ф. Лазаров Принудително лекуване на болни от алкохолизъм, с. 60.

ред. В противен случай е възможно както неправилно постановяване на принудително лечение, така и неоправдано неналагане на принудително лечение/липса на лечение/. Самият факт, че е налице самостоятелен правен институт в правната ни система, говори за спецификите, които отличават този институт от общия съдебен ред, установен в общи закони.

В този смисъл Законът за здравето трябва да съдържа ясни и точни разпоредби като съдържание, които да не дават възможност за противоречиво тълкуване или за тълкуване поради неяснота.

Тази прецизност е нужна и с оглед събирането във фокус на различни права на участниците в производството - на пациента, на трети лица, на гражданите в обществото. А държавата има вменено задължение с чл.52, ал.3 в КРБ да се грижи за здравето на населението, а с чл.4 от КРБ - да осигури правов ред.

От тази гледна точка сочим пример, даден в доктрината с Великобритания, където в Закона за психичното здраве, освен органа, който предвижда задължително лечение, действа и друг специализиран орган, наречен Комисия по психично здраве, включваща около 90 члена - психиатри, психолози, медицински сестри, юристи, социални работници и др. Неговата функция е надзорна по всички въпроси на задължителното лечение при психични заболявания.³ Този орган има правомощия да разглежда правомерността на всяка процедура по задължително лечение; може да посещава пациенти и да провежда интервюта с тях; упражнява се и контрол за спазване на практическия кодекс при принудителното лечение.⁴ Също по отношение на практиката на Великобритания, в правната ни доктрина се изразява становище, че „Принудителното настаняване в психиатрично заведение обуславя по-сериозни гаранции за обезпечаване правата на пациента”.⁵

Изводът, до който достигаме е, че от съществено значение е да се регламентират възможно най- точни, конкретни и ясни нормативни формулировки за критерия относно необходимостта от принудително лечение.

³ Голдберг Д, С.Бенжамин, Ф.Крийд, Психиатрия в медицинската практика, изд. Фондация „Невронауки и поведение” С, 1997, с.310.

⁴ Пак там.

⁵ Права на пациента, Парламентарен център за европейско право, 2003г, стр.16.

Като специален институт трябва да се отбележат особености, които са специфични само за него, а именно- така нар. "временна" недееспособност **само по отношение на способността на пациента да изрази собствено информирано волеизявление** за лечение. Съдът определя срок за максимално настаняване на принудително лечение. Детайлността на тези категории допълнително изискват в съдебното производство да е налице необорима яснота, с която да се определят тези категории. **Следователно допълнителните елементи в специалното производство изискват пълноправна връзка между съдията, адвоката, психиатъра-експерт и лицето с психично увреждане.**

Електронният вариант на съдопроизводството не е пълноценен да осигури такава пълноправна връзка, особено, когато освен говорната комуникация, са от значение и изводи, които могат да се направят от **определени действия**, език на тялото и други варианти от поведението на едно лице. В доктрината са налице именно такива примери, които макар да не касаят задължително лечение, а се отнасят до недееспособност поради заболяване, показват комуникация с пациента чрез действия и знаци, след която съдът достига до извод, с който отхвърля молбата на ищец за поставяне под запрещение на лицето.⁶

3. Относно измененията в чл.158, ал.5 от Закона за здравето

Както посочихме по-горе в съдебната практика от петнадесет години /първата редакция на чл.158, ал5 на 33 от2004г/⁷ не е създавала съществени проблеми при прилагането, което е видно от липсата на противоречива съдебна практика. Има какво да се желае в правната регламентация, но проблемите са на концептуално ниво и не са предмет на въпроса, поставен тук.⁸ И така, основни

⁶ Рачев Ив. Дееспособност и психични заболявания, гр.д.№176/1991г. Окръжен съд гр.Л, в Зиновиева Д. Медицинско право, 2016г, стр.188-189.

⁷ Обн. ДВ. бр. 70 от 10 Август 2004г.

⁸ Вж. повече Зиновиева Д. Н.Гевренова, Правен режим относно лицата с психически увреждания, С, 2012г.

разпоредби в актуалната регламентация на съдопроизводството са, че лицето, чието лечение се иска, трябва да бъде разпитано лично./1/. Друга основна разпоредба е следната”Когато здравословното състояние на лицето не позволява да се яви в съдебното заседание, съдът е длъжен да придобие непосредствено впечатление за неговото състояние.”/2/. В изменената разпоредба на чл.158, ал.5 към вече съществуващата хипотеза на невъзможност лицето да се яви в съдебно заседание и задължението съдът да придобие непосредствено впечатление за неговото състояние, се добавя възможност лицето, чието задължително лечение се иска, както и вещото лице, да участват в делото и чрез видеоконференция. Буди недоумение какви са правните проблеми при изпълнение на тази хипотеза, която отново повтаряме не е създала противоречива и неясна съдебна практика. Още повече, че се създава нова правна възможност, която не улеснява съдът да събере по-убедително и по-ясно доказателствата, нужни му за постановяване на законосъобразно решение, нито обслужва по-нов по-качествен начин изпълнението на нормата „съдът да придобие непосредствено впечатление за неговото състояние”. Напротив- „впечатлението” на съда няма да се придобие непосредствено, а чрез отдалечена и техническа връзка.

Изводът идва от тълкуването на уредбата на специфичния съдебен ред - видеоконферентно съдебно заседание и от това дали този специфичен електронен ред кореспондира и гарантира законосъобразното събиране на доказателствата и оттам- законосъобразността на материалноправните условия.

Видеоконферентно участие в съдебното заседание предпоставя физическа присъственост в едно и също място на участниците в съдопроизводството/отдалеченост/. Видеоконферентното участие в съдопроизводството предпоставя евентуални технически проблеми, които могат да възникнат в хода на процесуалните действия.

Считаме, че видеоконферентното съдебно заседание поставя в риск ефикасността на съдебното производство, в това специално

производство, с оглед участието на лице с психическо заболяване, поради и във връзка с което се иска задължително настаняване на лечение. Така напр. поради технически нередности /проблем с чуваемостта или с образа на техническото средство/, е възможно да е налице неправилна интерпретация на въпроси и отговори, поради липса на физическа комуникация между всички участници в съдопроизводството, проведено на едно и също място. Именно затова е специално производството и е уредено в Закона за здравето, за да се регламентира начин, че да се съберат обективни, еднозначни, непосредствени и сигурни доказателства за състоянието на лицето с увреждане/1/, за непосредствеността на опасността от извършване на деяние, посочено в нормата/2/, както и от пълноценна физическа комуникация между защитника на лицето и самото лице-пациент/3/. Спецификите, посочени по-горе, като негодност да се изрази информирано съгласие за лечение, също могат да бъдат компрометирани, за да бъде убеден съда в своето решение.

Изброените в изменението на разпоредбата в ал.5 нови условия- извънредна епидемична обстановка и др. действително са обстоятелства, различни от нормалния обществен и социален живот, но те са регулирани в законова норма, или подлежат на допълнително регулиране при настъпването им⁹, и са основания за ограничаване правата на гражданите до определена граница, при спазване принципа на съразмерност. / така РКС по к.д. № 7 от 2020г./ В случая нормата на ал.5 от чл. 158 „Когато здравословното състояние на лицето не позволява да се яви в съдебното заседание, съдът е длъжен да придобие непосредствено впечатление за неговото състояние.“, следва да се тълкува в смисъла, който има от 2004г до сега, а именно- непосредственото впечатление е императивна норма, а „състояние“ следва да се тълкува с обхват- не само здравословно, но и като субективно и обективно отношение към евентуално деяние, или към своето здраве.

⁹ Напр. специалния Закон за мерките и действията по време на извънредното положение/ ДВ № 44 от 2020 г./

Електронното правосъдие е оптимизиран вариант на протичане на съдебно производство, обаче, прилагането му е изключение дори в общите процесуални закони. Към това следва да се добави, че на основание чл.52, ал4 от КРБ принудителното лечение е изключение от основното право за доброволно лечение. Изключението в правния ред, регулиращ основни права на човека, предполага строго ограничени правни рамки, както на материалноправните, така и на процесуалноправните условия за реализирането им. Опасността от липса на ефективно правосъдие е по-голяма, в сравнение с традиционното присъствено съдебно заседание, извод, който идва от прилагането му не като принцип, а именно като изключение. Въвеждането на изключението следва да държи сметка и за естеството, предмета на електронното дело, така че да бъде гарантирана ефективна защитата на гражданите, да е налице справедлив процес и ефективно правораздаване, все разпоредби от чл.6 на ЕКПЧ.

Втората категория изброени условия, при които законът дава възможност за електронно съдопроизводство са „при обявяване на извънредно положение, бедствие, епидемия, извънредна епидемична обстановка или други форсмажорни военни обстоятелства”. За всяко едно от изброените условия в българската правна система е налице специална правна уредба. Обявяване на извънредно положение се извършва само със закон и с него могат да се уредят хипотези, различни от общите в други закони. В Закона за защита при бедствия не се дерогира възможността от съдебни присъствени заседания от „изнесен тип”. Понятието епидемия има правно значение в ЗЗ, но няма логическа връзка да се изключи присъствено изнесено заседание, още повече че по аргумент от по-силното основание и при настъпила „извънредна епидемична обстановка” по см. на доп.разп.1, т. 45 в Закона за здравето, липсва изключване на присъствено съдебно заседание от „изнесен тип”. В глава Пета от Закона за здравето е налице правна уредба при наличие на бедствия, аварии и катастрофи, в това число и военни форсмажорни

обстоятелства.¹⁰ Следователно изброените „нови“ условия в чл.158, ал.5 от ЗЗ /ред.2021г/, не дерогират възможността да се проведе изнесено съдебно заседание с физическо присъствие на участниците в съдебното производство или дават възможност за правна уредба при извънредните обстоятелства, съответна на извънредната ситуация.

Могат да се изтъкнат и други съображения за нарушаване правата на лицата, които са страна в съдебното производство, като това, че здравната информация следва да се обработва и ползва при спазване на регламента за личните данни /GDPR/, което изисква прецизна правна регламентация при провеждане на електронно съдебно заседание, при условията на чл.158, ал5 от ЗЗ.¹¹ В тази връзка в доктрината ни се дава пример с Европейската етична харта за използване на изкуствения интелект в съдебните системи и тяхната среда, която харта определя основни принципи, между които са зачитане на основните права, недискриминация, качество и сигурност.¹²

При анализа на проблема следва да добавим и Решението на КС №13/2021г по к.д.№12 от 2021г, в което част от мотивите са приложими и тук, особено в частта за дерогиране на права на човека по време на извънредни ситуации, тяхната конкретика, съразмерност спрямо времевия момент и спецификата на ситуацията и срочност. Макар да се използва по аналогия, и да се има пред вид хипотезата, че лечението е в полза и на самото лице-пациент, техническата видеоконферентна връзка не е сигурен процесуален правен метод за събиране на доказателствата и реализиране на пълноценна защита на лицето. С това се може да се компрометира ефективността на правораздаването, поради което законът влиза в противоречие с чл.4 от КРБ.

С новата разпоредба , предмет на конституционното дело се нарушава и чл.7 от Биоконвенцията, подписана от РБългария, според който текст правата при задължително настаняване за лечение следва да са гарантирани с „предвидените от закона защитни мерки“, а именно- „процедури за наблюдение и контрол, както и възможности за обжалване“.

¹⁰ Гл. Пета „Медицинско осигуряване при бедствия, аварии и катастрофи“

¹¹ Йонкова Н. Юридическо прогнозиране, 2022г, стр.180

¹² Пак там.

Няма съмнение, че разпоредбата на чл.7 от Биоконвенцията има пред вид не формален контрол и формално предвиждане в закон на обжалването, а ефективен контрол. Изменението в ЗЗ, предмет на това дело, не коментира предвидения процесуален ред при обжалване решението на първоинстанционния съд, предвидено в чл.163 от ЗЗ. На още по-голямо основание, контролното съдопроизводство следва да направи ясна и точна преценка както на действията на първоинстанционния съд, така и на основателността/ наличието на материалноправни условия/ за задължителното настаняване за лечение, постановено със съдебния акт.

Длъжни сме да направим бележката, че в хипотези на обективна физическа невъзможност за реализиране на изнесено съдебно заседание, следва да се установи правен ред, но този, който е предмет на настоящето дело, трябва да се прецизира.

Общ извод: Мнението ми е, че с чл.158, ал.5 от Закона за здравето се нарушават разпоредбите на чл.4, ал.1, на чл.56, на чл.122 от КРБ и искането следва да бъде уважено.

С уважение: проф.Дарина Зиновиева